

FRDO webinar : ‘Van wetenschapscommunicatie tot fake news: de coronacrisis als oefening voor de klimaatcrisis’

Verslag deel 2: Fake news/desinformatie en de rol van de media door Tim Pauwels en Ike Picone

Geen slides beschikbaar.

Wat is desinformatie?

Volgens Ike Picone is men redelijk eensgezind over de definitie: verzonden verhalen met als doel politiek of commercieel gewin. Dit betekent dat foutieve informatie gemaakt wordt om zo doelbewust politieke invloed te hebben (cf. Amerikaanse verkiezingen 2016, Qanon,...). In het geval van commercieel gewin wordt het internetmodel gebruikt om reclame-inkomsten te genereren (cfr. Macedonische jongeren). Burgers beschouwen soms ook politieke spin, overdreven reclame en gebrekkige journalistiek als desinformatie.

In vergelijking met Amerika lijkt het dat Vlaanderen er nog redelijk van gespaard gebleven is.

Ziet Tim Pauwels een toename van desinformatie?

Desinformatie heeft een grillig verloop, soms pieken en soms maanden niets. Bijgevolg stelt hij zich de vraag of dit aangestuurde campagnes zijn. Er is zeer veel geld om fake news over bv het klimaat te verspreiden. Hij beschouwt dit als vrijheid van meningsuiting, maar het probleem is wel dat noch journalisten noch wetenschappers noch andere initiatieven het geld of de tijd hebben om alles te onderzoeken of het wel klopt. Los van de ‘true believers’ bestaat er echte kwaadwilligheid (vb. nieuwswebsite van Russische origine met fake news over zenuwachtigheid over een mogelijke Belgische nucleaire meltdown wordt gegeven). Je hebt nog ouderwetse desinformatie met ronduit flagrante leugens, maar vooral meer en meer pogingen tot stemmingmakerij waarbij ingespeeld wordt op de argumenten van true believers die er al zijn, om zo het debat verder te polariseren. Na de aanslagen van Zaventem werden vb. meer dan 900 anti-Islam tweets door Russische internettrollen verzonden. Zo zijn er ook minstens 50, maar mogelijk 500 van zulke accounts die desinformatie over Corona verspreiden. Er wordt te weinig stilgestaan bij deze inmenging in het Belgisch/Vlaams maatschappelijk debat. Je hebt dan ook nog het Cambridge Analytica-schandaal waarbij privacy-gegevens gebruikt werden om de politieke keuze van mensen te beïnvloeden.

Heeft dit allemaal impact? Is dit al onderzocht?

Ike Picone ziet 2 richtingen van onderzoek:

1. Impact van een individueel desinformatief verhaal: wanneer je al overtuigd bent van iets, ga je niet direct twijfelen door desinformatie.
Hij wil echter ook nuanceren aan de hand van de confirmation bias-theorie. Als je al overtuigd bent van iets, ga je informatie die dit geloof bevestigt minder kritisch bekijken, maar tegenargumenten ga je net kritischer bekijken. Over het algemeen valt het effect het wel mee: 1 leugen blijft een leugen.
2. Recent onderzoek richt zich meer op het effect van de eerder vermelde stemmingmakerij, ‘the disinformation order’ en de creatie van een algemene desinformatiesfeer. Wanneer je overspoeld wordt door steeds dezelfde desinformatie vanuit verschillende kanalen, gaan

mensen wel kunnen beginnen twijfelen, soms net doordat de mainstreammedia er aandacht aan besteden (vb. de anti-vaccinatiebeweging). Mensen kunnen meegezogen worden in deze desinformatieve netwerken. Het is net dat destabiliserend effect dat hem het meeste zorgen baart. Om het met de Hannah Arendt te zeggen, wanneer mensen niet meer weten wat te geloven, wat betrouwbare bronnen en feiten zijn en wat niet, kan je hen alles wijsmaken.

Wat kunnen journalisten hieraan doen?

Tim Pauwels: Journalisten kunnen het niet oplossen. In de manier van journalistiek handelen kunnen journalisten wel proberen minder op de preekstoel te gaan staan, in de zin van 'geloof ons'.

Het grote verschil tussen journalistiek vergaarde informatie en propagandawebsites en meningkjeswebsites is de manier of methode waarop naar de waarheid gezocht en hierover zouden journalisten meer moeten praten.

Ze moeten zich ook meer voor het fenomeen van fake news interesseren en het bestuderen: van waar komt het, wie heeft het gemaakt, waar komt de website viruswaanzin vandaan,...

Anderzijds zouden er meer tijd en middelen voor vrij gemaakt moeten worden om er op te kunnen antwoorden. Er komen tegenwoordig minder flagrante leugens voor, maar wel meer kleine kromredeningen, die dan wel een aantal waarheidsaspecten hebben maar voor de rest niet kloppen. Door deze recht te zetten binnen een groter correct wetenschappelijk objectief kader kan verschil gemaakt worden. (cf. Vb. van 1 van de allereerste factchecks van factcheck.vlaanderen ivm het klimaat). Factchecken komt altijd te laat, maar mensen die willen verwarren hebben ook de herhaling nodig. Een leugen 1 x verteld blijft een leugen, maar een leugen die 1000 keer verteld wordt is misschien waar en journalisten zouden er meer op moeten antwoorden. Alleen heeft niemand daarvoor de mensen en middelen. Factchecken is enorm belangrijk maar alle mediahuizen zouden onder gemeenschappelijke vlag daarin moeten samenwerken. Soms is het moeilijk om fake news te herkennen omdat teksten op het eerste zicht heel consistent kunnen lijken, ondersteund met grafieken,....maar ons brein vergeet dat het niet zo moeilijk is om consistent te liegen.

Helpt factcheck?

Ike Picone: Bepaalde onderzoekers wijzen op enkele perverse effecten van factcheck zoals 'the oxygen theory'. Door het factchecken door de mainstreammedia kunnen ze net aandacht en ruchtbaarheid geven aan foutieve informatie uit de marge. Mensen kunnen dan net vanuit een kritische ingesteldheid er op zoek naar gaan.

De vraag is dan ook of de media daar dan een item over moeten brengen, bv. over de anti-vaccers. Factcheck kan ook een averechts effect hebben, zoals in de Amerikaanse verkiezingsstrijd. Mensen die reeds een sterke absolute ideologische overtuiging hebben, kunnen door deze factchecks nog meer de hielen in het zand gaan zetten en 'geloven' in hun overtuiging omdat ze dit niet doen op basis van feiten, maar uit een emotionele redenering.

Ook opletten met titels van valse claims in factcheck, zoals bv. Vaccinaties zorgen voor autisme, want mensen lezen soms alleen de titel die dan blijft hangen.

Hoe meer factcheck, maar ook transparante, diepgaande journalistiek in het ecosysteem van informatie verspreid is, hoe minder desinformatie kans krijgt om zich te nestelen bij mensen.

Tim Pauwels: Wat nog te veel verwaarloosd wordt door media, overheid en wetenschap is dat fake news en stemmingmakerij vooral wordt verspreid via interactie in informele netwerken. Hier zitten mensen samen die informatie krijgen van mensen die ze een beetje denken te kennen en te vertrouwen. Media volgen nog te veel het model "publish and pray". Het staat in de krant en ze gaan er van uit dat mensen dit lezen maar interageren niet.

Dit is het grote verschil. Desinformatie en stemmingmakerij werkt vaak doordat mensen een antwoordje krijgen als ze iets vragen in een groep. Door deze interactie krijgen mensen een groepsgevoel en krijg je ze er ook niet meer uit los. Het antwoord op desinformatie moet dus een tegeninteractie zijn.

Journalisten, media en wetenschappers zouden dus veel meer in interactie moeten gaan op sociale media, vragen moeten beantwoorden, maar dit is geweldig arbeidsintensief en het is niet zo gemakkelijk hiervoor een community te vinden.

Het is dus belangrijk dat we ons baseren op betrouwbare nieuwsbronnen - (Jongeren, neem een krantenabonnement!) - en met zijn allen reageren op desinformatie en dat we wetenschap en journalistiek verdedigen.

Nog een ander punt. Met het vertrouwen in de journalistiek is het eigenlijk niet zo slecht gesteld. Het is de laatste jaren wel wat naar beneden gegaan na de aanslagen en door de polarisering in de samenleving. In historisch perspectief is het vertrouwen in de journalistieke media alleen maar gestegen de laatste 20 jaar. Dat komt omdat een steeds groter deel van de bevolking hoger opgeleid is. Hoe hoger opgeleid hoe meer vertrouwen in journalistiek. Het is dus ook een stemmingmakerij als men zegt dat niemand de traditionele media nog vertrouwt.

Q & A:

Vraag: Kunnen erkende wetenschappers die buiten hun domein fake news verspreiden niet geroyeerd worden?

Ike Picone: Moet de wetenschappelijke gemeenschap zich hierover uitspreken? Dit gebeurt wel. Er zijn zelfs voorbeelden van reeds gepubliceerde wetenschappelijke die soms terug worden ingetrokken. Maar je hebt het recht van vrije meningsuiting en je moet zoeken naar oplossingen met respect hiervoor. Censureren of niet aan het woord laten van mensen, is ook niet altijd de juiste manier, zeker in een context dat dit net een element is van bepaalde complottheorieën is, nl. dat het zwijgen wordt opgelegd aan bepaalde ideeën. Het is beter deze ideeën aan te pakken door tegenargumenten en -reacties te geven en door vertrouwen in nieuws en media aan te wakkeren.

Tim Pauwels: is het hier helemaal mee eens. Is een groot aanhanger van de vrijheid van meningsuiting. Bovendien wordt er af en toe wel iemand op de vingers getikt, bv. de open brief die werd gepubliceerd door een dokter. Maar Journalisten gaan in zo'n geval te weinig systematisch na of het wel klopt wat er staat en gaan te weinig in debat. Vrijheid van meningsuiting betekent ook dat er geantwoord wordt op een bepaalde stemmingmakerij, maar de mensen en de middelen ontbreken hiervoor en dit maakt het moeilijk. Idem dito voor de wetenschap. Hierover moet nagedacht worden. De overheid moet dit systematischer aanpakken door het meer in handen geven van mensen die gewend zijn te werken met waarheid en dit zijn dan journalisten en wetenschappers. Deze moeten dan ook meer middelen krijgen, want zij staan heel erg onder druk, terwijl er meer nood is aan debat op sociale media.

Vraag: Is de rol van de sociale media onderzocht en in welke mate kan deze positief of negatief zijn?

Ike Picone: Sociale media, zoals Facebook en Twitter, hebben zeker al stappen ondernomen en winst geboekt om correcte informatie, die gefactcheckt is, van betrouwbare bron, meer prioriteit te geven in hun nieuwsfeeds, om foutieve informatie op te sporen en van hun platformen te halen,... Wel problematisch lijkt dat ze deze stappen zetten waar het geen pijn doet, maar niet in hun algoritmen en businessmodel. We blijven nog altijd met een platform zitten waar informatie viraal gaat, waar de aandacht die mensen geven aan bepaalde informatie nog altijd uitgebuit wordt om ze langer op die platformen te houden. Op desinformatie die pakkend en kort is, die in bepaalde groepen en communities circuleert, daar spelen ze nog altijd niet gemakkelijk op in door ze vb. minder aandacht te geven in hun algoritmes.

Een tijd terug was er de beslissing om informatie van familie en vrienden meer aandacht te geven in de nieuwsfeeds van mensen, en nieuwsmedia minder aandacht te geven. Tegelijkertijd willen ze nieuwsmedia via verschillende initiatieven steunen en hen middelen geven, hen een aparte tab geven in hun Facebook vb, maar ze nemen wel een stap terug door het niet in te bouwen in hun algoritmen, waar je vragen bij kan stellen.

Tim Pauwels: wil wel even bevestigen dat zij geen middelen van Facebook binnenkrijgen, en Factcheck.Vlaanderen ook niet.

Hij wil wijzen op een onderzoek naar inschatting van toxiciteitsgehalte van boodschappen. Deze zijn verdrievoudigd tijdens laatste 5 jaar.

Regering zou hierin kordater mogen zijn en mogen vragen aan sociale mediaplatformen om cijfermatige resultaten te halen, qua minder toxische boodschappen, en meer weerwerk op mogelijke desinformatie,... Als dit niet gerealiseerd kan worden, zou men de sociale mediaplatformen kunnen laten betalen om het door anderen te laten uitvoeren, hen laten betalen voor de disruptie en het wantrouwen dat in het medialandschap wordt gecreëerd.

Moeten we geen hiërarchie hebben van personen aan wie we het woord word gegeven om meerwaarde te geven aan wetenschappers en deze niet op dezelfde hoogte te zetten dan vb. een polemist of politicus?

Ike Picone: Hier is een gedeeltelijk historische verklaring voor. In de journalistiek is doorheen de jaren een waarde geslopen die misschien een pervers effect heeft. Journalisten willen neutraal blijven en dit idee van neutraliteit heeft zich misschien te veel ontwikkeld als een dit en dat verhaal en dan men de 2 kanten van een verhaal moet laten horen. Dit is een valabel verhaal als men 2 politieke visies tegenover elkaar zet in een maatschappelijk debat, maar moeilijker is het wanneer men feiten tegenover visies over feiten zet. Ook binnen journalistiek gaan er steeds meer stemmen op om dat te herbekijken en niet zomaar alle meningen als feiten te beschouwen.

Tim Pauwels: Journalistiek moet niet neutraal zijn en ook de VRT niet. Dit staat niet in het media-decreet, niet in het redactiestatuut en ook niet in de code van de Vlaamse Raad voor Journalistiek. Journalistiek moet onpartijdig zijn en dit is een groot verschil met neutraal of niet-kritisch zijn. Onpartijdig kun je wel degelijk kritisch zijn. Je kunt klimaatwetenschappers en klimaatontkenners niet tonen alsof ze gelijk zijn. Dit zou neutraal zijn, maar zeer slechte journalistiek zijn. Je kunt onpartijdig vaststellen dat diegene die zeggen dat het een probleem is, de overgrote meerderheid van de klimatologen vertegenwoordigen. Journalistiek houdt hier wel degelijk rekening mee en geeft de voorkeur aan mensen die gepubliceerd

hebben in toonaangevende academische tijdschriften. Dit neemt niet weg dat daarom anderen zich dan niet gehoord voelen. Zelfs de Minister-president heeft nog gezegd: "Laat klimaatsceptici dan aan het woord en zeg waarom ze geen gelijk hebben". Antwoord Tim Pauwels: Welke dan, want die klimaatsceptici vertellen allemaal iets anders? Je hebt niet de mensen middelen om al die theorieën te brengen en uit te leggen waarom het niet klopt. Die hiërarchie in stemmen bestaat dus wel. Onze media hebben toch nog altijd de gewoonte om te vertrouwen op die mensen die erover gepubliceerd hebben en een beetje op te passen met andere stemmen.

Ike Picone: Onpartijdigheid is de regel, alleen in bepaalde omstandigheden verglijdt deze naar neutraliteit, maar hoe meer deze verglijdt naar het idee 'als we de ene dan moeten we ook de andere aan het woord laten', wordt het problematisch.

In de V.S., in een reactie op de liberale media dat klimaatsceptici niet aan het woord gelaten werden, is sommige media gaan overcompenseren, door deze wel aan het woord te laten. Daardoor is men neutraliteit boven onpartijdigheid gaan kiezen en dan gaat het inderdaad fout.